

УДК 94(477.44) «1920/1930»

**РАДЯНСЬКА ТОПОНІМІКА МІСТ
ЯК СПОСІБ ПЕРЕПИСУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
(НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦІ 1920–30-х рр.)**

Кузіна Ксенія

Стаття присвячена аналізу радянської топонімічної системи у містах. Розглянута зміна топоніміки у містах як один з інструментів впливу на колективну пам'ять городян. На основі історичних джерел і наукової літератури проаналізовані заходи радянської влади щодо запровадження нових назв вулиць Вінниці як важливі ідеологічні складові політики радянзації міського простору. Були використані матеріали державного архіву Вінницької області, періодичні видання. Методологічною основою стала робота Пола Коннертона «Як сучасність забуває», де дослідник виділяє способи конструювання пам'яті – меморіал (просторові асоціації) та локус («атмосфера», суб'єктивні переживання). Хронологічні межі дослідження охоплюють 1920–1930-х рр. – період докорінних змін, спрямованих на радянзацію Вінниці. Перейменування вулиць у Вінниці на початку 1920-х рр. можна розглядати як спосіб переписування історичної пам'яті. Зникли назви вулиць, пов'язаних з історичними діячами та подіями минулого, а також з релігійною топонімікою. Зі 127 вулиць і провулків у 1921 р. зберегли дореволюційні назви тільки 21. Вулиці та площі Вінниці були названі на честь героїв нової епохи – радянських державних, партійних і військових діячів, а також учасників міжнародного комуністичного руху. Більшість назв вулиць не відображала місцеву специфіку Вінниці. Принцип історизму був відкинтий.

Ключові слова: місто, міський простір, радянзація, Вінниця, топоніми, меморіал, історична пам'ять.

У 2015 р. в Україні були ухвалені «декомунізаційні» закони, в яких значена необхідність вилучення з публічного простору символів комуністичного минулого [9]. У першу чергу, зміни торкнулися топонімічної системи. Радянські топоніми та меморіальні пам'ятки продукували відповіді образи минулого. Усунення комуністичних комеморативних практик розпочалося в Україні ще наприкінці 1980-х та першій половині 1990-х рр. У західноукраїнських регіонах цей процес відбувався швидко та інтенсивно, у Центральній Україні – селективно, у східних областях продовжувала зберігатись радянська символіка. У 2015–2016 рр. в українських містах, зокрема у Вінниці, відбулась

чергова хвиля перейменування вулиць, площ, провулків. Цей процес ще триває, тому дослідження із зазначеної проблематики є актуальними. Низка наукових робіт, присвячених проблемам «декомунізації» Вінниці, вже з'явилась. Серед них – дослідження Олександри Гайдай «Радянська спадщина в політиці пам'яті та свідомості населення України 1991–2014 рр.» і довідникове видання Тетяни Кароєвої «Вулиці Вінниці: з історії декомунізації» [2; 11; 12]. Останнє дослідження містить узагальнення досвіду робочої групи з питань заборони використання комуністичної та націонал-соціалістичної символіки у Вінниці, що була створена у 2015 р.

Метою статті є аналіз заходів радянської влади щодо зміни топоніміки міста Вінниці як вагомих ідеологічних складових політики радянської міської простору. Джерельну базу роботи становлять матеріали з фондів Вінницького державного архіву (Вінницька міська дума; Вінницький виконавчий окружний комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; Подільський виконавчий комітет ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів), періодичні видання («Більшовицька правда», «Вісті», «Робітничая газета») [10; 13–17].

Міський простір структурує пам'ять. Серед способів, які конструюють пам'ять, Пол Коннертон у дослідженні «Як сучасність забуває» виділяє меморіал і локус [1]. Меморіал – це просторові асоціації, пов'язані з конкретними подіями. Мандрування містом подумки має слугувати процесу пригадування. Меморіал регламентує, що варто пам'ятати. Він часто пов'язаний з топонімікою, в якій відбивається, наприклад, пам'ять про завоювання або переселення. Відповідно, перейменування вулиць є способом переписування історичної пам'яті.

У 1920–1930-х рр. реалізовувались різноманітні заходи, метою яких було перетворення Вінниці на радянське місто. На початку 1920-х рр. відбувалось освоєння міського простору більшовиками, ствердження їхньої присутності у місті. Нова топонімічна система мала зафіксувати настання нової епохи, уславити ім'я нових героїв і витиснути з пам'яті городян події минулого.

Практика перейменування вулиць у Вінниці існувала і до встановлення радянської влади. Для здійснення порівнянь та окреслення відповідних висновків є потреба у зверненні до так званого «імперського» періоду в історії Вінниці (початок ХХ ст.). У 1910 р. у місті відбулась зміна назв вулиць, провулків, площ. Пропозиції підготувала спеціально створена група у складі Й. Шиповича (священника Кирило-Мефодіївської церкви), П. Адріанова (директор міської чоловічої гімназії), М. Оводова (міський голова) та А. Благовещенського (секретар міської управи) [11, 65]. Члени комісії у своїй роботі

керувались принципом історизму, події місцевої історії намагались пов'язати із загальноімперською. У протоколі засідання Вінницької міської думи зазначалось [мовою оригіналу]: *«Названия большинства улиц или ничего не говорят ни уму, сердцу и совести или совсем не имеет резона и смысла... В настоящее время вырабатывается новый городской план и Городскому управлению надо благовременно сделать пересмотр названий улиц... нужно этими названиями воскресить и поддерживать в памяти и местного аборигена, и приезжего обывателя события из истории отечества, из истории края, из истории Винницы, к отношению этой маленькой частицы к старому могучему славному целому»* [3, 128]. По завершенні обговорення міська управа затвердила 69 топонімів.

Центральні вулиці намагались називати на честь царських осіб з династії Романових. У Вінниці була вулиця «Романівська». Центральний проспект став «Миколаївським». Обґрунтовувалось це тим, що імператор Микола I 1 вересня 1847 р. відвідав Вінницю. Були вулиці Петра Великого (*«По требованию сего государя при сотворении Карловицкого мира в 1699 г. турки оставили Подолию и Винницу»*), Катериненська (*«В память Екатерины II, воссоединившей с Россией Подолию и Брацлавщину»*). Назви ряду вулиць були пов'язані з княжим давньоруським періодом – «Ольгинська», «Князь-Ігоревський провулок», «Князь-Володимирський провулок», «Князь-Давидівський провулок», «Князь-Даниловський провулок» та ін. У кожному випадку обґрунтовувався зв'язок княжої особи із історією Вінниці або Поділля чи Брацлавщини [3, 128–131].

Серед цього розмаїття було обмаль назв вулиць на честь діячів, безпосередньо пов'язаних з історією Вінниці чи Поділля: з майже 70 назв лише 7 вулиць. Серед них – вул. Коріатовичів (*«Литовские князья братья Корياتовичи по изгнании татар из Подолии в XIV основали Винницу»*), вул. князя Несвицького (*«В память Федора Корибутовича Несвицкого, который владел Винницей и Брацлавом в XIV ст. и объединил подолян для борьбы с татарами»*), проїзд князя Корецького (*«В память Винницкого старосты Богуша Корецкого – русского патриота и защитника православия в Польше в XVI в. Построил новый Винницкий замок»*), вул. Михайла Кропивницького (*«Славный защитник русских на сейме 1632 г. Основатель Винницкого Благовещенского монастыря, устроивший при Вознесенском мужском монастыре школу»*), вул. полковника Івана Богуна (*«Знаменитого победой у Винницы над войском Калиновского»*), вул. Вайнштейна (*«в память местного деятеля Вайнштейна, пожертвовавшего 40 тыс. руб. на здание Реального училища»*), вул. ім. Пирогова (*«В память Н. И. Пирогова»*).

Траплялись також такі казуси як, наприклад, назви вулиць на честь завоєвників – вул. Печенізька (*«в память печенегов, от набегов которых стра-*

дала *Южная Россия и Подолье*) та вул. Половецька («в память полковцев, продолжительное время тревоживших Южную Русь и Подолье»). Була вулиця «Українська». Здавалось б, нічого дивного, але названа ця вулиця в пам'ять перебування у Вінниці Українського полку [3, 130].

Незабаром у Вінниці з'явилося ще кілька назв вулиць, пов'язаних з містом. У 1911 р. на честь цивільного подільського генерал-губернатора О. Ейлера було названо вул. Хлібну. Був відзначений благодійник П. Раллі – подільський землевласник [11, 54]. У травні 1917 р. Об'єднаний Союз лікарів-фармацевтів військових і громадських організацій звернувся до міської думи з пропозицією назвати Князь-Данилівський провулок ім'ям лікаря Л. І. Малиновського. Їхнє прохання було виконано [4, 77].

Таким чином, перейменування вулиць у Вінниці імперського періоду мало важливу ідеологічну мету – зафіксувати у пам'яті її мешканців події, пов'язані з загальноімперською історією, і у такий спосіб вписати історію подільського міста до загальноросійського контексту («маленька частинка великого цілого»).

Уже через одинадцять років вінничанам довелося звикати до нових назв вулиць рідного міста. Наказом Подільського Губвиконкому від 15 грудня 1921 р. відбулось перейменування вулиць міста Вінниці [17]. Зі 127 назв вулиць і провулків незмінними залишились лише 21. Це, наприклад, «Запорізька», «Липовецька», «Українська», «Полковника Богуна», «Чеховська», «Льва Толстого», «Пушкінська», «Гоголівська», «Шевченківська», «Пироговська» та ін.

Назви вулиць, пов'язані з історичними діячами минулого, перейменовувались. Їхнє місце посіли нові герої. Центральний Миколаївський проспект перетворився на проспект Леніна (сучасна Соборна), Богдана Хмельницького – на вул. Козицького, Петра Могили – на вул. ім. Свердлова, князя Олега – на Ворошилівську, а Ольгінська – на Клари Цеткін. Підшукали заміну генералу П. І. Багратіону – російському полководцю: відтепер вулиця на його честь була перейменована на вул. ім. Будьонного.

Перейменовувались вулиці, назви яких були пов'язані з певними подіями. Наприклад, вул. «19 лютого» (на честь скасування кріпацтва у 1861 р.) стала іменуватись «9 січня» («Кривава неділя» 1905 р.), «17 жовтня» (день ухвалення «Маніфесту про удосконалення державного порядку 1905 р.) – «7 листопада» (на честь більшовицького перевороту 1917 р.).

Звичайно, мали зникнути релігійні топоніми. Вулиця Воскресенська була названа Соціалістичною, Почаївська – Червоної Зірки, Казанська площа – Радянською, вул. Кузьми-Дем'янівська – Дем'яна Бідного, Вознесенська – Троцького. Відомості щодо змін назв інших вулиць частково наведені в Табл. 1.

Зміни назв вулиць Вінниці у 1921 р. [17]

Назва до 1921 р.	Назва після 1921 р.
вул. Романівська	вул. Первомайська
Графський провулок	провулок Котляревського
провулок Вайнштейна	провулок Соколова
Театральний провулок	провулок ім. Дзержинського
вул. Воеводи Кіселя	вул. Громадянська
Єврейський провулок	провулок ім. Максима Горького
вул. Князя Ростислава	вул. Інтернаціональна
вул. Владислава IV	вул. Коцюбинського
провулок князя Володимира	Міліційна
Ізяславський провулок	Карла Маркса
вул. Олександрівська	вул. Раковська
вул. Суворівська	вул. Фрунзе
вул. Польська	вул. Фелікса Кона
вул. Герцоговинська	вул. Революційна
вул. Морська	вул. Ленських подій
Царицина площа	площа Революції
вул. Антонівська	вул. Паризької Комуні
вул. Буракова	вул. Пролетарської культури

Нова радянська топоніміка мала зафіксувати настання нової епохи. Революційні події та імена радянських державних, партійних і військових діячів, учасників міжнародного комуністичного руху знайшли відображення у назвах вулиць міста – вул. Карла Маркса, Карла Лібкнехта, Леніна, Фрунзе, Дзержинського, Луначарського та ін. Але радянських топонімів, пов'язаних безпосередньо із Вінницею, знов було небагато. Наприклад, це вул. Козицького – голова Подільського губревкому в 1920 р., вул. Едельштейна – член Подільського губкому КП(б)У, голова губернського Революційного Трибуналу, вул. Максимовича – член Подільського губернського виконкому та деякі інші.

Принцип історизму був відкинтий. Спадок минулого розглядався як не потрібний баласт, якого необхідно позбутися. З історією міста Вінниці було пов'язано лише три назви – вул. Полковника Богуна, провул. Пироговський (назви залишились незмінними з 1910 р.), вул. Коцюбинського (колишня Владислава IV). Спроб прив'язати нові назви до місцевих умов фактично не було. Більшість назв вулиць були однотипними, їх можна було зустріти у будь-якому радянському місті – «Інтернаціональна», «Соціалістична», «Радянська», «Пролетарської культури», «Незможних» та ін.

Упродовж 1920–1930-х рр. одні й ті самі вулиці перейменували двічі. Особливо це проявилось на початку 1930-х рр., коли нещодавні «радянські герої» перетворювались на «ворогів народу». У Вінниці зникли назви вулиць на честь Троцького, Раковського, Чубаря тощо [12].

Перейменовували не лише вулиці, а військові дивізії та казарми. У березні 1923 р. Військове містечко у Вінниці отримало «ім'я товариша Гая». Казарми 70 і 71 полків стали називатись «імені Самарського пролетаріату» та «імені Симбірського пролетаріату»; казарми артилерії та кавескадрону – «Залізні». По-новому стали називатись військові клуби – «ім. тов. Лобоча», «ім. Комінтерну». А площа біля Артилерійських казарм перетворилась на «Площу Червоного Жовтня». Наказувалось командуванню та поліграді слідкувати, щоб «військовослужбовці навіть у простій розмові не використовували старих назв команд» [7, 323].

У свідомості мешканців міста Вінниці мала постати його нова карта. На цій символічній карті необхідно було позначити пам'ятники новим героям епохи. 5 лютого 1924 р. Подільський губвиконком ухвалив рішення про оголошення конкурсу на проект пам'ятника В. І. Леніну [5, 170–171]. Передбачалось, що статую вдасться відкрити 1 травня 1927 р. [14, 2]. Але ця подія у зазначений день не відбулась. Пам'ятник Леніну у м. Вінниці буде встановлений у 1972 р., у 1992 р. – демонтований. Новими місцями пам'яті стали братські могили загиблих за радянську владу. У вересні 1920 р. президія губерньського відділу народного господарства ухвалила рішення про встановлення пам'ятників «жертвам контрреволюції» [8, 47]. У 1921 р. ухвалено рішення про закладку надмогильного пам'ятника-склепу М. Максимовичу, загиблого члену подгубвиконкому. У міському парку Вінниці був встановлений «Меморіал жертвам революції» [6, 204.]. Нерідко саме тут біля могил та пам'ятників на початку 1920-х рр. відбувались мітинги. Але меморіал не лише увіковічує минуле, але й приховує його: так, пам'ятники героям революції замовчують про страждання та насилля, про інвалідів, що вижили. Ритуальна клятва «*Не забудем!*» розповсюджується далеко не на все.

Ще одна модель, яка структурує пам'ять, на думку П. Коннертона, є локус. Відмінність локусу від меморіалу визначається побутовою, повсякденною природою: меморіал несе спеціальне послання, тоді як локус переживається людьми несвідомо (описують це переживання як «атмосферу»). Як приклад дослідник наводить масові випадки агорафобії серед жінок на початку ХХ ст., коли вікторіанські заборони на вільне переміщення жінок поза будинком були скасовані, але травматична пам'ять про них продовжувала діяти на психіку [1].

Прикладом локусу П. Коннертон називає вулицю міста. Вулиця може мати політичне значення – джерело соціальної напруги або бунту під час революції. Також вулиця має і власне значення для пам'яті, якщо вона визначає кордони міста, структурує його. Наприклад, для Санкт-Петербургу – це Невський проспект, для Києва – Хрещатик, для Вінниці – Миколаївський пр-т /

Ленінський пр-т / вул. Соборна. При цьому мова йде не тільки про певний гештальт, але й про безпосередній моторний досвід пішоходу: як пише Коннертон, «будь-яка хороша вулиця запрошує пройти по ній пішки». Велику роль у конструюванні пам'яті відіграє регламентований рух людини у визначених місцях, таких як площі. Це може бути звичайна прогулянка, демонстрація чи парад. До 1936 р. у Вінниці посередині центрального проспекту Леніна проходив бульвар, і городяни могли прогулюватись ним. Відтепер його знесли, а трамвайні колії перенесли на середину вулиці [10]. Для пересічного вінничанина це означало зміну маршруту. Прогулюватись можна було обабіч дороги. Прогулянки центральною частиною проспекту стали можливі лише під час важливих подій, ініційованих владою – демонстрації з нагоди нових радянських свят. Наприклад, чергова річниця Жовтневої революції, мала стати важливою подією у житті міста, про яку влада щорічно нагадувала городянам і яка обов'язково мала лишитись у їхній пам'яті.

На значення міських демонстрацій звернув увагу Мальте Рольф [18, 154]. Зокрема він відзначав, що такі ритуальні дієства, як демонстрації, необхідні для фіксації у свідомості міських мешканців нової символічної карти міста. Упродовж 1920–1930-х рр. у Вінниці проводились демонстрації з різних нагод: окрім вже згаданої Жовтневої революції, відбувалась «хода з нагоди річниці повалення самодержавства в Росії» або мітинг Першотравня та ін. До кінця 1920-х рр. місцем проведення подібних заходів найчастіше була площа біля Військового містечка [13; 15; 16]. У другій половині 1930-х рр. урочистості відбувались на головній магістралі Вінниці – проспекті Леніна, біля щойно зведеної будівлі обкому партії.

Таким чином, топоніміка є важливим інструментом впливу на історичну пам'ять. «Імперська топоніміка» Вінниці (тобто назви до 1917 р.) мала на меті зафіксувати зв'язок міст із загальноросійською історією. Нерідко постаті та події, на честь яких були названі вулиці, мали дуже опосередкований зв'язок з історією міста, а нерідко – такого зв'язку не було взагалі. Радянська топоніміка міста Вінниці, так само як і нова архітектура та символіка у містобудуванні, мала свідчити про перемогу радянської влади і настання нової епохи. Назви вулиць прославляли нових, ще живих, «героїв». Історичне минуле подільського міста для більшовиків не мало значення. Була сформована нова символічна карта міста з радянськими меморіалами та локусами.

У подальшому дослідникам слід продовжити вивчати особливості радянської топоніміки інших українських міст шляхом виявлення та введення до наукового обігу історичних джерел.

Abstract

The article is devoted to Soviet toponomy as one of the instruments to influence the collective memory of the citizens. Based on historical sources and scientific literature the actions of Soviet power to change toponomy in Vinnytsia were analyzed as important components of ideological policies Sovietization urban space. The author used materials from the State archives of Vinnytsya region, periodicals. The methodological basis was the scientific research of Paul Connerton "How Modernity Forgets" where researcher identified ways to constructing memory – memorial (spatial association) and locus ("atmosphere", subjective experiences). Author of this paper investigates period 1920–30 – the period of introducing significant changes in Vinnytsia. The purpose of these changes was sovietization urban environment. Renaming streets of Vinnitsa was in the early 1920s. It was a way to rewrite historical memory. Only 21 of the 127 streets had retained the pre-revolutionary name in 1921. Street's names associated with historical figures and events of the past disappeared, as well as religious toponymy. There were the names of streets and squares in honor of the heroes of a new era – state, party and military leaders as well as members of the international communist movement. Most of the street names did not reflect local conditions winery. The principle of historicism was rejected.

Keywords: city, urban environment, sovietization, Vinnitsa, toponymal, memorial.

Аннотация

Статья посвящена вопросам советской топонимики – одному из инструментов воздействия на коллективную память горожан. На основе исторических источников и научной литературы проанализированы мероприятия советской власти относительно изменения топонимики города Винницы как важные идеологические составляющие политики советизации городского пространства. В работе были использованы материалы Государственного архива Винницкой области, периодические издания. Методологической основой стала работа Пола Коннертона «Как современность забывает», в которой исследователь выделяет способы конструирования памяти – мемориал (пространственные ассоциации) и локус («атмосфера», субъективные переживания). Хронологические рамки исследования охватывают 1920–1930-х гг. – период внедрения значительных изменений, направленных на советизацию Винницы. Переименование улиц в Виннице в начале 1920-х гг. можно рассматривать как способ переписывания исторической памяти. Исчезли названия улиц, связанными с историческими деятелями и событиями прошлого, а также с

религиозной топонимикой. Из 127 улиц и переулков в 1921 г. сохранили дореволюционные названия только 21. Улицы и площади Винницы были названы в честь героев новой эпохи – советских государственных, партийных и военных деятелей, а также участников международного коммунистического движения. Большинство названий улиц не отражало местную специфику Винницы. Принцип историзма был отвергнут.

Ключевые слова: город, городское пространство, советизация, Винница, топонимы, мемориал, историческая память.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Connerton P. How Modernity Forgets / P. Connerton. – Cambridge University Press, 2009.

2. Гайдай О. Ю. Радянська спадщина в політиці пам'яті та свідомості населення України 1991–2014 рр. (на матеріалах Вінницької, Житомирської, Черкаської та Полтавської областей): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Ю. Гайдай; Ін-т історії України НАН України. – К., 2015. – 15 с.

3. Державних архів Вінницької області. Ф.Д-262 Вінницька міська дума. – Оп. 1. – Спр. 21.

4. Державний архів Вінницької області. Ф.Д-262 Вінницька міська дума. – Оп. 1. – Спр. 22.

5. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-925 Подільський губернський виконавчий комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – Оп. 1. – Спр. 124.

6. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-925 Подільський губернський виконавчий комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – Оп. 2. – Спр. 499.

7. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-925 Подільський губернський виконавчий комітет ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – Оп. 2. – Спр. 910.

8. Державний архів Вінницької області. Ф.Р-992 Подільська губернська рада народного господарства. – Оп. 1. – Спр. 45.

9. Закон України про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 26. – Ст. 219.

10. Зробити Вінницю добре впорядкованим містом // Більшовицька правда. – 1934. – 16 травня.

11. Кароєва Т. Вулиці Вінниці: з історії декомунізації: довідник / Т. Кароєва. – Вінниця: Віндрук, 2016. – 64 с.

12. Кароева Т. З досвіду робочої групи щодо «декомунізації» публічного міського простору Вінниці: погляд історика / Т. Кароева [Електронний ресурс] // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – 2017. – № 2. – С. 196. – Режим доступу. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_17
13. Напередодні Жовтневих свят. План демонстрації і параду // Робітничая газета. – 1928. – 6 листопада. – С. 4.
14. Памятник Ленину // Винницкая рабочая газета. – 1926. – 19 мая. – С. 2.
15. Порядок празднования годовщины свержения самодержавия в России // Вести. – 1920. – 12 марта.
16. Порядок шествия // Вести. – 1921. – 5 ноября.
17. Приказ № 174 Подольского Губисполкома (по отделу Управления) от 15 декабря 1921 г. // Вісті. – 1921. – 31 грудня.
18. Рольф М. Советский массовый праздник / М. Рольф. – М.: РОСПЭН, 2009. – 439 с.

References

1. Connerton, P. (2009). *How Modernity Forget*, Cambridge University Press,.
2. Haidai, O. Yu. (2015). *Radianska spadshchyna v politytsi pamiaty ta svidomosti naselennia Ukrainy 1991–2014 rr. (na materialakh Vinnytskoi, Zhytomyrskoi, Cherkaskoi ta Poltavskoi oblastei)* [*The Soviet legacy in the politics of memory and awareness Ukraine. 1991–2014. (Based on Vinnytsia, Zhytomyr, Cherkasy and Poltava)*]: avtoref. ... kand. ist. nauk: 07.00.0; In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv.
3. Vinnytska mis'ka дума [*Vinnitsa the City Council*]. Fund D-262. Description 1. Case 21. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.
4. Vinnytska mis'ka дума [*Vinnitsa the City Council*]. Fund D-262. Description 1. Case 22. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.
5. Podilskyi hubernskiy vykonavchyi komitet rady robitnychykh, selianskykh ta chervonoarmiiskyykh deputativ [*Podolsky provincial the executive committee Soviet of Workers, Peasants and Red Army Deputies*]. Fund R-925. Description 1. Case 124. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.
6. Podilskyi hubernskiy vykonavchyi komitet rady robitnychykh, selianskykh ta chervonoarmiiskyykh deputativ [*Podolsky provincial the executive committee Soviet of Workers, Peasants and Red Army Deputies*]. Fund R-925. Description 2.

Case 499. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.

7. Podilskiyi hubernskiyi vykonavchyi komitet rady robotnychykh, selianskykh ta chervonoarmiiskykh deputativ [*Podolsky provincial the executive committee Soviet of Workers, Peasants and Red Army Deputies*]. Fund R-925. Description 2. Case 910. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.

8. Podilska hubernska rada narodnoho hospodarstva [*Podolsky Province Council of National Economy*]. Fund R-992. Description 1. Case 45. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti. The State archives of Vinnytsya region.

9. Zakon Ukrainy pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky [*Law of Ukraine. On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) regimes, and prohibition of propaganda of their symbols*]. Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2015, № 26, 219.

10. Zrobyty Vinnytsiu dobre vporiadkovanyim mistom [*Make Vinnitsa well-ordered city*]. Bilshovytska Pravda, 1934, 16 travnia.

11. Karoieva, T. (2016). Vulytsi Vinnytsi: z istorii dekomunizatsii: dovidnyk [*Streets Vinnitsa, the history decommunisation: handbook*]. Vinnytsia: Vindruk.

12. Karoieva, T. Z dosvidu robochoi hrupy shchodo «dekomunizatsii» publicnoho miskoho prostoru Vinnytsi: pohliad istoryka [*The experience of the working group on "decommunisation" public urban space in Vinnitsa: the view of historian*]. Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii, 2017, № 2, 196. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_17.

13. Naperedodni Zhovtnevykh sviat. Plan demonstratsii i paradu [*The day before the October holidays. Street demonstrations and parades*]. Robotnycha hazeta, 1928, 6 lystopada.

14. Pamyatnik Leninu [*Monument to Lenin*]. Vinnitskaya rabochaya gazeta, 1926, 19 maya, 2.

15. Poryadok prazdnovaniya godovschinyi sverzheniya samoderzhaviya v Rossii [*The order of celebrating the anniversary of the overthrow of the autocracy in Russia*]. Vesti, 1920, 12 marta.

16. Poryadok shestviya [*The order of the procession*]. Vesti, 1921, 5 noyabrya.

17. Prikaz # 174 Podolskogo Gubispolkoma (po otdelu Upravleniya) ot 15 dekabrya 1921 g. [*Order No. 174 of the Podolsky Provincial Executive Committee (on the department of the Office) of December 15, 1921*]. Visti, 1921, 31 grudnya.

18. Rolf, M. (2009). Sovetskiy massovyiy prazdnik [*Soviet Mass Festivals*]. Moscow: ROSPEN.